

SUDLARDA JAMOATCHILIK ISHTIROKINING ROLI VA AHAMIYATI

Boymurodov Zokirjon Anvar o'g'li

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18601531>

Annotatsiya. Mazkur tadqiqot sudlarda jamoatchilik ishtirokining roli va ahamiyatini nazariy-huquqiy hamda qiyosiy-huquqiy tahlil asosida o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotda sud hokimiyatining shaffofligi va samaradorligini ta'minlashda jamoatchilik ishtirokining tutgan o'rni yuridik adabiyotlar, xalqaro huquq normalari hamda xorijiy va milliy sud amaliyoti misolida tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida O'zbekiston Respublikasining amaldagi sud-huquq tizimida jamoatchilik ishtirokining huquqiy asoslari va amaliy holati tahlil qilinib, mazkur institutning ko'proq formal xarakterga ega ekanligi ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Natijada sudlarda jamoatchilik ishtirokini institutsional rivojlantirish, sud jarayonlari ochiqligini ta'minlash va jamoatchilik nazoratini kuchaytirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: sud hokimiyati, jamoatchilik ishtiroki, sud ochiqligi, sud shaffofligi, sud islohoti.

Аннотация. Настоящее исследование посвящено изучению роли и значения участия общественности в судебной деятельности на основе теоретико-правового и сравнительно-правового анализа. В работе роль участия общественности в обеспечении прозрачности и эффективности судебной власти рассматривается на примере юридической литературы, норм международного права, а также зарубежной и национальной судебной практики. В рамках исследования проанализированы правовые основы и фактическое состояние участия общественности в действующей судебной правовой системе Республики Узбекистан, научно обосновано, что данный институт во многом носит формальный характер. По результатам исследования разработаны научно-практические предложения, направленные на институциональное развитие участия общественности в судах, обеспечение открытости судебных процессов и усиление общественного контроля.

Ключевые слова: судебная власть, участие общественности, открытость суда, прозрачность суда, судебная реформа.

Abstract. This study is devoted to examining the role and significance of public participation in court proceedings based on theoretical-legal and comparative-legal analysis. The research analyzes the place of public participation in ensuring the transparency and effectiveness of judicial authority, using examples from legal scholarship, norms of international law, and foreign and national judicial practice. Within the framework of the study, the legal foundations and the practical state of public participation in the current judicial system of the Republic of Uzbekistan are examined, and it is scientifically substantiated that this institution largely has a formal character. As a result, scientific and practical proposals have been developed aimed at the institutional development of public participation in courts, ensuring the openness of judicial proceedings, and strengthening public oversight.

Keywords: judicial authority, public participation, openness of courts, judicial transparency, judicial reform.

KIRISH.

Sud hokimiyati huquqiy davlatning asosiy poydevorlaridan biri bo'lib, uning mustaqilligi, xolisligi va adolatliligi jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Biroq zamonaviy huquqshunoslikda sud hokimiyatining samaradorligi faqatgina sudyalarning professionalligi yoki normativ-huquqiy bazaning mukammalligi bilan emas, balki jamoatchilik ishtirokining real darajasi bilan ham belgilanadi. Shu bois sudlarda jamoatchilik ishtiroki masalasi bugungi kunda nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb hisoblanadi.

Yuridik adabiyotlarda sud jarayonlarida jamoatchilik ishtiroki demokratik boshqaruvning muhim instituti, sud hokimiyatining mustaqilligini ta'minlovchi vosita, shuningdek, sud faoliyati ustidan ijtimoiy nazorat mexanizmi sifatida talqin qilinadi. Xususan, J.Habermas sud hokimiyatini "jamoatchilik ishonchi bilan yashaydigan institut" sifatida baholaydi. Shu nuqtayi nazardan, sudlarning yopiq yoki jamiyatdan uzilgan holda faoliyat yuritishi ularning ijtimoiy legitimligiga putur yetkazadi.¹ Mazkur tezisda sudlarda jamoatchilik ishtirokining roli va ahamiyati yuridik nazariya, xorijiy va milliy sud amaliyoti asosida taqqosloviy-huquqiy tahlil qilinadi.

Dastavval, sudlarda jamoatchilik ishtirokining nazariy-huquqiy asoslari haqida to'xtalib o'tsak. Sudlarda jamoatchilik ishtiroki tushunchasi huquqshunoslikda turlicha talqin qilinadi.

Keng ma'noda u sud jarayonlarining ochiqligi, sud majlislarida fuqarolarning ishtiroki, OAV vakillarining sud faoliyatini yoritishi, shuningdek, ayrim hollarda xalq vakillarining bevosita sudlovni amalga oshirishdagi ishtirokini qamrab oladi.

A.Dicey tomonidan ishlab chiqilgan "qonun ustuvorligi" konsepsiyasiga ko'ra, sud hokimiyati jamiyat oldida ochiq va hisobdor bo'lmasa, huquqiy davlat mavjud bo'lishi mumkin emas.² Lon L.Fuller esa sud jarayonlarining oshkoraligini "adolatning ichki axloqi"ning muhim elementi sifatida baholaydi. Sotsiologik huquq nazariyasi vakili E.Ehrlich sud qarorlarining faqat normativ huquqqa emas, balki jamiyatda shakllangan "tirik huquq"ka mos bo'lishi zarurligini ta'kidlaydi.³ Mazkur yondashuv sudlarda jamoatchilik ishtirokini sud qarorlarining ijtimoiy adolat mezonlariga muvofiqligini ta'minlovchi omil sifatida ko'rsatadi.

Sudlarda jamoatchilik ishtirokining asosiy shakllariga kelsak, xalqaro va milliy huquqiy amaliyot tahlili sudlarda jamoatchilik ishtirokining bir necha asosiy shakllarini ajratib ko'rsatish imkonini beradi:

2.1. Sud jarayonlarining ochiqligi. Sud majlislarining ochiq o'tkazilishi jamoatchilik ishtirokining eng muhim va universal shaklidir. Yevropa Inson huquqlari konvensiyasining 6-moddasida "har bir shaxsning ishi ochiq va adolatli sudda ko'rib chiqilishi" mustahkamlangan.

Ochiqlik sud jarayonlarining shaffofligini ta'minlab, sud hokimiyatining yopiq tizimga aylanishining oldini oladi.

2.2. OAV va fuqarolik jamiyati institutlarining ishtiroki. Zamonaviy demokratik davlatlarda OAV sud faoliyatining "ko'zgusi" vazifasini bajaradi. Sud majlislarining yoritilishi sudyalarning faoliyatida mas'uliyatni oshiradi va sud qarorlarining jamoatchilik tomonidan qabul qilinishini ta'minlaydi.

¹ Habermas J. *Between Facts and Norms*. – MIT Press

² Dicey A.V. *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*. – London.

³ Cappelletti M. *The Judicial Process in Comparative Perspective*. – Oxford

2.3. Xalq vakillarining bevosita ishtiroki. Ba'zi huquq tizimlarida jamoatchilik sudlovni amalga oshirishda bevosita ishtirok etadi. Bunga:

- jury (sud hay'ati) tizimi (AQSh, Buyuk Britaniya),
  - xalq maslahatchilari instituti (Germaniya, Fransiya, Yaponiya)
- misol bo'la oladi.

Yurtimizdagi holatlar haqida qisqacha keltirib o'tdik. Xorijiy davlatlar tajribasida sudlarda jamoatchilik ishtiroki taqqoslovii tahliliga to'xtalsak. *Anglo-sakson huquq tizimi* – anglo-sakson huquq tizimida jamoatchilik ishtirokining eng yorqin shakli jury tizimi hisoblanadi. AQShda jinoyat ishlarining katta qismi sud hay'ati ishtirokida ko'rib chiqiladi.

Ilmiy tadqiqotlar (Hans & Vidmar) shuni ko'rsatadiki, jury ishtirokidagi sudlarda sud qarorlariga bo'lgan jamoatchilik ishonchi yuqori bo'ladi. Biroq ushbu tizim tanqiddan ham xoli emas. Ayrim olimlar jury a'zolarining yetarli huquqiy bilimga ega emasligi qarorlarning sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatishini ta'kidlashadi.

Kontinental Yevropa huquq tizimi – Germaniya va Fransiya sud tizimida xalq maslahatchilari professional sudyalardan birgalikda ishni ko'rib chiqadi.⁴ Bu model professionalizm va jamoatchilik ishtiroki o'rtasida muvozanatni ta'minlaydi. Yaponiyada joriy etilgan Saiban-in tizimi esa sud xatolarini kamaytirish va sud hokimiyatiga bo'lgan ishonchni oshirishga xizmat qilgani bilan e'tiborlidir.

Skandinaviya davlatlari – Skandinaviya mamlakatlarida sud jarayonlarining maksimal darajada ochiqligi va sud hujjatlarining erkinligi jamoatchilik ishtirokining o'ziga xos modelini shakllantirgan.⁵

O'zbekiston sud tizimida jamoatchilik ishtirokining holati va muammolari: O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va protsessual qonunchiligida sudlarning ochiqligi prinsipi mustahkamlangan. Sud majlislarining ochiq o'tkazilishi, sud qarorlarining e'lon qilinishi jamoatchilik ishtirokining muhim elementlari hisoblanadi. Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, jamoatchilik ishtiroki ko'proq formal xarakterga ega. Xalq maslahatchilarining vakolatlari cheklangan, OAVning sud jarayonlaridagi ishtiroki ayrim hollarda byurokratik to'siqlarga duch keladi. Sudlarda jamoatchilik ishtirokining ahamiyati va istiqbollari.

Sudlarda jamoatchilik ishtiroki:

- sud hokimiyatining legitimligini oshiradi;
- sud faoliyatida shaffoflikni ta'minlaydi;
- sud xatolari va korrupsiya xavfini kamaytiradi;
- sud qarorlarining ijtimoiy adolat mezonlariga mosligini kuchaytiradi.

Takliflar:

1. Xalq maslahatchilari institutini kuchaytirish.
2. Sudlar huzurida jamoatchilik kengashlarini joriy etish.
3. Sud jarayonlarini raqamlashtirish va ochiq monitoring mexanizmlarini rivojlantirish.
4. Sud-huquqiy savodxonlikni oshirish orqali jamoatchilik ishtirokini mazmunan boyitish.

---

⁴ Inson huquqlari va asosiy erkinliklarini himoya qilish to'g'risidagi Yevropa Konvensiyasi (1950).

⁵ "Huquq va burch" jurnali maqolalari

Xulosa qilib aytganda, sudlarda jamoatchilik ishtiroki sud hokimiyatining mustaqilligiga zid bo'lmagan, balki uni mustahkamlovchi institut hisoblanadi. Taqqoslovij-huquqiy tahlil shuni ko'rsatadiki, jamoatchilik ishtiroki kuchli bo'lgan sud tizimlarida adolatli sudlov samaraliroq amalga oshiriladi. Shu bois O'zbekiston sud tizimini rivojlantirishda jamoatchilik ishtirokini institutsional darajada kuchaytirish muhim ilmiy-amaliy vazifa bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

A. Normativ-huquqiy hujjatlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
2. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi.
3. O'zbekiston Respublikasining "Sudlar to'g'risida"gi Qonuni.
4. BMT Bosh Assambleyasining "Sud mustaqilligi to'g'risidagi asosiy prinsiplari" (1985).
5. Inson huquqlari va asosiy erkinliklarini himoya qilish to'g'risidagi Yevropa Konvensiyasi (1950).

B. Xorijiy ilmiy adabiyotlar (monografiya va maqolalar)

6. Dicey A.V. Introduction to the Study of the Law of the Constitution. – London.
7. Habermas J. Between Facts and Norms. – MIT Press.
8. Fuller L.L. The Morality of Law. – Yale University Press.
9. Cappelletti M. The Judicial Process in Comparative Perspective. – Oxford.

D. Milliy (O'zbekiston) ilmiy manbalar

10. Odilqoriyev X.T. Davlat va huquq nazariyasi.
11. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenum qarorlari.
12. "Huquq va burch" jurnali maqolalari.